

ЙЕРАРХИЧНИ ВРЪЗКИ В ПРОЦЕСА НА РЕЧЕВЪЗПРИЯТИЕ И ТЯХНОТО ПОТВЪРЖДЕНИЕ ПРИ ИДЕНТИФИКАЦИЯ НА ГОВОРНИ ЗВУКОВЕ ОТ ДЕЦА В ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

Цветанка Ценова*

Статията разглежда две основни теории, обясняващи механизмите на говорната перцепция — моторна и акустична. Тяхното потвърждение се търси в експериментално проучване на разпознаването на звукове в думи от деца в предучилищна възраст с артикулационни нарушения и без нарушения. Използват се два метода: тест, съдържащ серия от 132 думи, и наблюдение. Изследвани са общо 268 деца. Установяват се количествени различия между двете популации, но също и общи тенденции в качествата на разпознавателния процес. Изследваните лица манифестират няколко типа поведение и ползват различни по степен на информативност стратегии при разпознаване на звукове в думи. Данните от изследването разкриват ролята и на моторната (кинестетична), и на слуховата (акустична) обработка на чутите говорни сигнали и показват взаимовръзката между тях. Намира се потвърждения както на моторната, така и на акустичната теория, но се доказва, че акустичните сигнали стоят йерархично по-високо при възприемане на реч в сравнение с кинестетичните.

Взаимовръзката между артикулацията и говорната перцепция е проблем, засягащ механизмите, по които се осъществява възприемането на човешката реч. Те намират обяснение в две основни теории, около които възникват дискусии в недалечното минало.

---

* Доц. д-р Цветанка Ценова*, СУ „Св. Кл. Охридски“

Адрес за контакти: cenova_cc@abv.bg

Изумителната способност на човека да разпознава безпогрешно кратките и нестандартни речеви звукове води до създаването на моторната теория за възприемането на речта. Raaymakers & Crul (1988) сочат Lilerman, Cooper, Shankweiler, Studdert-Kennedy за нейни автори. Основен момент в тази теория е разбирането, че артикулацията служи за медиатор на говорната перцепция. Привържениците ѝ се опират на схващането, че говорният звук е много вариабилен и зависим от контекста, че опитите да се класифицират звуковете по акустични параметри са неуспешни и собствените им акустични признаци са недостатъчни за тяхното разпознаване. Тези признаци при възприемане на реч се прекодиращат в моторни команди. За разпознаването на звуковете на речта голямо значение имат устойчивите им моторни образи, познанията на човека върху продуцирането на говор и именно от тези познания, а не директно от физическия сигнал (звука), произтичат фонемните признаци (Hillenbrand, 1983). Този възглед е добре познат и в руската наука (Жинкин, 1958; Чистович и Кожевников, 1965). Според Чистович и Кожевников първият етап в процеса на възприемане на реч е артикулаторното разпознаване, което те наричат „вътрешна имитация“.

Не всички приемат моторната теория като единствен правдоподобен модел на говорната перцепция. Търсят се и други обяснения на нейните механизми. Според Hillenbrand (1983), Fant, Kuhl, Searle, Jakobson, Miller, Cox и др. смятат, че разпознаването на звука се осъществява на базата на инвариантните му акустични признаци, че тези признаци произтичат директно от физическия сигнал (звука) и това обогатява артикулаторното познание. На тази основа се постулира акустичната теория за речевъзприятието. Към нея се присъединява Бондарко (1979), който приема, че прекодирането на акустичните признаци в моторни команди е само един от елементите на процедурата по разпознаване на речеви сегменти, при това незаемащ високо място в йерархията на процеса разпознаване (идентификация). Решения за категориалната принадлежност на говорния звук се вземат и въз основа на собствените му физически характеристики, на знанията за фонетичното обкръжение, за ритмичната структура на сегмента и, накрая, при недостиг на подобни полезни признаци, и на основата на смислова информация.

Редица изследователи се насочват към анализ на връзката между продукцията и перцепцията на реч. Powers (1985) съобщава, че още в 1943 г. Templin изследва говорната дискриминация в предучилищна възраст и установява, че децата правят повече грешки, когато съгласният е в средата и в края на думата, отколкото когато е в началото. Той предполага, че това е следствие от влиянието на артикулацията над възприемането на звуковете. По-съвременни изследвания обаче, без да отричат влиянието на артикулацията над говорната перцепция, сочат, че говорната перцепция има автономно развитие, независимо изцяло от развитието и състоянието на артикулацията. Broen et al. (1983) цитират Straight, който в свой труд поддържа виждането за независимо развитие на говорна продукция и говорна перцепция при децата. Същото